irodalomtörténetileg is, egyébként is sokat vitatott, fontos elvi kérdéshez: közvetlen vagy közvetett volt e mindvégig a középkori görög műveltség az Árpád-kori Magyarországon? Tóth Melinda – programjához híven – szembenéz a kérdéssel, megoldásait azonban, tétova fogalmazásai miatt, nem lehet végeredménynek tekinteni.

István király udvarának bizánci szellemiségét kutatva mit kezdhet az irodalomtörténész például ezzel az ellentmondásos összegezéssel (a székesfehérvári bazilikával kapcsolatban): 1. „meglehetősen kétségesnek látszik ... hogy István király ... saját temploma díszítésének olyan lényeges elemét, mint a figurális mozaikdísz, bizánci mesterekkel csináltatta volna." 2. „Elvben természetesen lehetséges, hogy Bizánc újjáalakuló mozaikművészete első gyümölcseiből a vele jó viszonyban levő Magyarországnak juttatott, s hogy az István-féle bazilika mozaikja ennek a kivételes korai kisugárzásnak a visszfénye"; 3. „Számunkra mégis a másik megoldás látszik valószínűnek ... ez esetben a mozaik keletkezésének hátterében itáliai – római vagy esetleg velencei – impulzusokat sejthetünk." (24–25.); 4. „István és kora művészetének jellegét természetszerűleg nem határozhatjuk meg a mai ismert alkotások délnyugati, nyugati igazodása alapján. Ismeretes pl. Istvánnak a magyarországi görög egyházakkal szemben tanúsított (hihetőleg családi tradíción alapuló) toleranciája ..." (115.). Ugyanez, az egyértelműnek nem nevezhető, szójáték folyik Feldebrő (27–37.) és az esztergomi palotakápolna bizáncias díszítésének oroszlános textilmintája esetében is (49.), holott Tóth Melinda – éppen az általa meghirdetett újraértékelés jegyében, *megpróbálhatott volna túllépni a kizárólagosan művészettörténeti forrásokon is.*

Ez esetben adalékot találhatott volna a *Képes Krónika* 67. fejezetében arra, hogy István korában igenis dolgoztak Magyarországon, a király szolgálatában, görög („De Grecia") építészek, hogy Feldebrő keletkezéstörténete a keleti rítus felé mutat, hogy Knauz forráskiadványa szerint nem is volt oly „egyedi" darab Esztergomban Bizáncból származó szőnyeg (*Monumenta Ecclesiae Strigoniensis,* I. 280.). De nemcsak Tóth Melinda forrásainak kissé „belterjes" jellegével lehetünk elégedetlenek, hanem azzal is, hogy a bevezetőben ígért „alapos revízió" nem is volt oly alapos, mint vártuk, még a felhasznált művekkel szemben sem.

Különben nem idézné Éber László elavult cikkét a köpenyes Mária-ábrázolások XIII. századeleji (1220–1230 tájára tehető) ciszterci eredetéről (692. jegyzet), mert ismeretes, hogy a görög rítus *Menologion*ja már a X. századból (pontosabban 903–911 körül) ismeri a Palástos Mária kultuszát mind a képzőművészetben (ikonosztázionokon) mind pedig a rendelt ünnepek között (október 1.). E véletlenül felmerült példa is bizonyítja, hová vezethet a történelmietlenül kezelt, mechanikusan alkalmazott italobizantin elmélet. Egyébként a kötethez csatolt illusztrációkról csak annyit, hogy jó szolgálatot tesznek: 17 épületalaprajz és 78 fénykép tájékoztatja az érdeklődő olvasót (kár hogy egy-két értékesebbet nem reprodukáltak színesben). A műemlékek térképéről sajnálatosan lemaradt a Margit-legenda ábrázolásáról híres Borsod megyei Szalonna.

Összefoglalóan szólva, a könyv tényleges, művészettörténeti értékéről nem nyilatkozva, annyit mindenesetre elmondhatunk, hogy Tóth Melinda kötete irodalomtörténetileg is fontos korszakot tárgyal, ezért számon kell tartani az Árpád-kori monográfiák sorában. És ha minket érdeklő programjának beváltásával jórészt adós is maradt, művének legszembetűnőbb hiánya mégsem ez, hanem egyéni felfogásának gyengén körvonalazott körülírása, exponáltságának hiánya, előadásának mindvégig ellentmondásos jellege. Ez a körülmény annál inkább sajnálható, mert a legújabb eredményekre kíváncsi, nem művészettörténész szakembereket sújtja.

V. Kovács Sándor

Benda Kálmán: Nyáry Pál és Várday Kata levelezése. 1600–1607.
Szerkesztette Makay László. Debrecen, 1975. 51 l. (A Kisvárdai Vármúzeum kiadványai, 7.)

A magyar levélirodalom társadalmi bázisát a késő reneszánsz és a korai barokk évtizedeiben főleg a nemesi arisztokrácia művelt tagjai és az udvarházi nemesség szűkebb literátor rétegének képviselői alkották. A főrangú levélíró hagyomány gazdagodását a politikai, diplomáciai levelezések mellett a családi levélgyűjtemények kialakulása jelzi. A főúri levélirodalom kibontakozását elsősorban a familiáris hangú, családias tónusú levelezések szemléltetik. Ezek sorába tartozik Nyáry Pál és Várday Kata napvilágot látott levelezése is.

Benda Kálmán a 49 levélből álló kiadatlan levelezéshez írott bevezetőjében gondot fordított a levelezők családi miliőjének bemutatására. Családtörténeti jellemzése és jegyzetanyaga a jeles levelezőtársak személye miatt is indokolt volt. Várday Kata 1589-ben ment nőül Telegdy Pál kállai kapitányhoz, akinek egész levélgyűjteménye maradt fenn. (Két vitéz nemesúr Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. Kiad. Eckhardt Sándor. Bp. 1944.) Férje korai halála után a fiatal özvegy 1600-ban férjhez ment a szintén megözvegyült Nyáry Pálhoz. (Első felesége enyingi Török Zsófia volt.) Bedegi Nyáry Pál ekkor váradi kapitány s Bihar megyei főispán volt, s később Bocskai híve lett. Hamarosan a keleti országrész egyik legtekintélyesebb főurává vált; királyi, majd fejedelmi tanácsos, birtokgyarapító, jó katona, aki a tollat is jól forgatta.

A művelődéstörténeti szemszögből is figyelemre méltó levelezés közlője joggal állapította meg, hogy Nyáry írásmódja, levélstílusa bizonyos tanultságra utal. Alátámasztja ezt az is, hogy feleségéhez írt levelei (41 lev.) mind sajátkezűek. Kettőjük közül ő a jobb levélíró: „Nekem szerelmes leveledet, ki nagy örömmel és szeretettel vettem, megadták, ... Hozzám való igaz engedelmes szerelmedet, kiben én nem kételkedtem, magad nekem igen kedves édes kezeiddel is megmutattad, idővel talám nem leszek háládatlan érette. Csakhogy igen ritkán kezdek efféléket látnom, de talám, édes Katám, ezt sem érdemlettem volna tőled." A jól folyó sorok arra vallanak, hogy a misszilis levél magyar nyelvű változata – a címzésben, megszólításban, kezdő és záró formulákban megmutatkozó kötelező formaságok mellett is nemcsak hozzáidomult már az élő latin levélformához, hanem a kötetlenebb magánlevelezésben tartalmilag színessé, stílusában csiszoltabbá, egyéni érzelmek kifejezésére alkalmasabbá vált. „Ritkán írsz, édes szerelmesem énnekem, de ha úgy tetszik, édes Katám, csak légy egészségben. Ugyan tied vagyok én mind fogytig." Másutt személyesebb tónusba oltva: „... édes Katám ... nekem semmit nem írtál, bizony elég szívből való bánatom rajta. Mert idegen jóakarójához is nem kellene így kegyetlenkedni, nemhogy oly szerelmes igaz jóakaródnak igaz szívből való kéréséről el kellene feledkezned. Az mely szívem szerint én az te leveledet látom, úgy éreznéd mint én, bizony gyakortább írnál. De noha illen ritkán jutok eszedben, édes szerelmem ..." Ám ha egyik levelében örül, hogy „tolmács nekől" írhatnak immár mindenekről, tréfásan korholja, ha nem ír, vagy deákjával írat: „Megérdemelné némely ember ez új esztendőben, megvernék az körmét restségéért, ki nem ír énnekem maga kezével." Az idézett sorokkal érzékeltetni akartuk a kiforratlan helyesírású, sajátos központozású levelek közlésmódját is.

A XVII. század eleji levelek következetlen helyesírásának modernizálása mellett helyeselhető a szövegközlésben alkalmazott elvszerű eljárás; kiadójuk gondosan ügyelt arra, hogy a hangérték megőrzésén túl, mindent, ami ejtést tükrözhet, meghagyjon eredeti formájában. A ma már nem közkeletű szavakra a jegyzetekben adott tömör magyarázatot. Mindent összevetve, a fotókópiákkal kísért ritka levelezés-kiadvány (OL Zichy cs. lt. P–707. Missiles) nyelvi irodalmi szempontból mintaszerűnek mondható.

A XVII. századi levélíró hagyomány továbbélése szempontjából figyelembe veendő a családi hagyományok öröklődése és keveredése is. Nyáry Pál és Várday Kata leánya, Nyáry Krisztina elsőben Thurzó Imre, majd Galántai Eszterházy Miklós felesége lett. (Vö. Eszterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinának, 1524–1539, közli Merényi Lajos, Történelmi Tár 1900. 16–60, 264–295. 1901. 354–386, 481–512.)

Hopp Lajos

Erdélyi Féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Jakó Zsigmond. Bukarest, 1974. Kritérion K. 546 l. + 3 mell.

A hazai könyvnyomtatás ötszáz éves jubileumát ünneplő publikációk gazdag sorában kiemelkedő jelentőségű a kiváló kolozsvári történésznek, Jakó Zsigmond egyetemi tanárnak összefoglaló műve Tótfalusi Kis Miklós életpályájáról. Munkája célkitűzéséről a jegyzetrész elején így ír: „Kötetünkben Misztótfalusi Kis Miklósnak a magyar könyvkiadás, írásos művelődés, olvasáskultúra történetében és az egyetemes betűművészetben elfoglalt helyét megvilágító emlékeket gyűjtöttünk egybe. Ezzel a magyar nyomdatörténet legnagyobb alakja törekvéseinek jobb megismerését és életművének az eddiginél igényesebb kutatását kívántuk előmozdítani." (441. lap)

Az önálló fejezetnek tekinthető, nyolcvan oldalas bevezető tanulmányban a Szerző összefoglalta Tótfalusi Kis Miklós életének és